

O FILĂ DE ISTORIE LOCALĂ: CRÂMPEIE DIN ISTORIA COMUNITĂȚII ȘI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN SÂNNICOLAU MARE

A LOCAL HISTORY: GLIMPSES FROM THE HISTORY
OF THE COMMUNITY AND THE ROMANIAN
ORTHODOX CHURCH OF SÂNNICOLAU MARE

Mihaela Bedecan*

Summary: Sânnicolau Mare on the western border has a very long history. It was first mentioned in documents in 1247. At the end of the 17-th century Serbians and Greeks settled in the village and the parish was reorganized in the first half of the 18-th century. The Romanian people from Transylvania became subjects of the Serbian Orthodox Church, and thus their struggle to have their national church began. In Sânnicolau the Romanian Orthodox priests appealed to the court, but they lost and received money as compensation. They left the Serbian church and built their own church which was dedicated on 8-th September 1903. The priests who served in the church at the end of the 19-th century and the beginning of the 20-th were Suetoniu Petrovici, Ioan Popovici and Petru Fleșeriu. From 1860 the parish church had also a choir. In 1902 a Song Reunion was set up in Miclăușul Mare. The local

---

* Dr. în istorie, bibl. I A. Academia Română. Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca, Biblioteca.

elite, priests, teachers and lawyers as well as merchants and craftsmen played an active part in organizing the Romanian Orthodox community.

Keywords: Sânnicolau Mare community, Orthodox church, church separation, church choirs, cultural activity.

Încercând creionarea unei ilustrate istorice a comunității din care provin, și care a rămas în sufletul meu în ciuda depărtării geografice de peste 35 de ani, am fost plăcut surprinsă de multitudinea materialelor pe care le-am descoperit, de aceea, în acest studiu ne vom concentra doar pe câteva aspecte.

Pentru a înțelege datele expunerii, vom schița un succint istoric al locului, apoi problema separației dintre români și sârbi – un capitol esențial din viața comunității ortodoxe românești și, la final, spicuri ale unor aspecte privind organizarea parohiei în anii precedenți și imediat următori despărțirii ierarhice.

Oraș la granița de vest a țării, Sânnicolau Mare are o îndelungată istorie, fiind atestat documentar în anul 1247, în „Diplomele privilegiate regale”. Dar cercetările arheologice au confirmat existența unei comunități încă din epoca bronzului¹. În epoca evului mediu, așezarea s-a dezvoltat în legătură cu cetatea Morisena² (actuala comună Cenad³), fiind numită - în prima jumătate a secolului al XIII-lea - Sân-Nicolau, după numele mănăstirii locale cu hramul acestui sfânt⁴. Ruinele unei biserici pe malul râului Aranca⁵ dovedesc organizarea bisericească a locului. După Marea invazie mongolă,

---

1 Pe teritoriul dintre actuala biserică ortodoxă sârbă și gara mare au fost descoperite depozite cu obiecte din bronz și morminte din aceeași perioadă. Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească. Cartea I*, Timișoara, 1934, p. 12.

2 Vasile Pârvan, *Studii de istorie medievală și modernă*, ed. Lucian Nastasă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1990, p. 30; Idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ed. Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1982, p. 153.

3 Pentru detalii privind originea localității, vezi: Karácsonyi János, *Szent Gellért Csanádi Püspök, élete és művei*, Budapest, 1887, p. 83.

4 Pentru realitățile confesionale din zonă, vezi: Gheorghe Cotoșman, *op.cit.*, p. 66-73.

5 Vicențiu Grozescu, *Istoria românilor de la Mureșul de Jos*, Oradea, 1887, p. 30; Radu Ardelean, *Districtele medievale din Banat în viziunea lui Vicențiu Grozescu*, în „Analele Banatului”, Serie nouă, Arheologie-Istorie, an XIX, 2011, p. 401-417.

din 1241, Sânnicolau devine cetate, evoluție favorizată de buna sa poziție geografică, la intersecția căilor comerciale spre Europa Centrală. Pe perioada Pașalâcului de la Timișoara aici a fost ridicată o cetate⁶, care stăjuia comunitatea civilă, dărmată după Pacea de Karlowitz⁷. La finalul secolului XVII și începutul celui următor, în comună emigrează sârbi și greci, ceea ce determină reorganizarea parohiei în jurul anului 1733⁸. Se ridică, așadar, o biserică mai mare, pentru națiunile ortodoxe. Serviciul divin se săvârșea alternativ, în limbile română și sârbă, de către preoții fiecărei comunități. Din secolul al XVIII-lea, sub administrație habsburgică⁹, comuna se dezvoltă economic, demografic și urbanistic, devenind oficiu erarial, reședință de plasă, cu dreptul de a organiza târguri. O pagină importantă în istoricul localității a fost colonizarea cu șvabi¹⁰, constituiți în comunitatea Sânnicolau German și încorporați ulterior comunității de baștină. Statutul de oraș a fost dobândit în 26 iunie 1942, pentru ca două decenii la mijlocul secolului trecut (1951-1968) să fie reședință de raion.

Din punct de vedere demografic, Recensământul din 1880¹¹, realizat în anii procesului separației bisericești, consemnează că populația se cifra la 10.836 locuitori, din care ortodocși erau 3.447, iar după naționalitate: români 3.390 și sârbi-croați: 1.235. În deceniile următoare comunitatea va înregistra un spor demografic, observabil și în rândul populației românești¹².

---

6 Fr. Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, București, 1926, p. 19.

7 Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin, Partea 2: Severinul sub stăpânirea principilor ardeleni până la predarea cetăților Caransebeș și Lugoj în mâinile turcilor: 1526-1658*, Caransebeș, 1900, p. 51; *Partea 3: Resboaiele între Austria și Turcia pentru eliberarea Banatului până la înființarea regimului valaho-illiric, 1658-1767*, Caransebeș, 1902, p. 51-57.

8 Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericile din Sânnicolaul-Mare (Monografie istorică)*, Timișoara, 1934, (În continuare: Cotoșman, *Sânnicolaul-Mare*), p. 175.

9 Nicolae M. Popp, *Populația Banatului în timpul lui Iosif al II-lea*, Timișoara, 1942.

10 Traian Simu, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924; Gheorghe Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj-Budapesta, 1904, p. 306.

11 *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Editura Staff, București, 1997, p. 328.

12 Comparativ, Recensământul din 1900 înregistra 12.639 locuitori, dintre care 4.562 de confesiune ortodoxă, iar ca naționalitate: români 4.179, sârbi 1.238. Vezi: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Editura Staff, București, 1999, p. 566-567.

În acest cadru, istoric și demografic, a început procesul de separație ierarhică, după înființarea mitropoliei ortodoxe române. Analizăm, astfel, originea acestui proces, etapele și motivația pentru care s-a ajuns la acesta.

Având ca scop principal conservarea unității Imperiului, forurile vieneze au încercat să rezolve, cu abilitate, problemele confesionale. S-a încurajat, astfel, formarea unor solidarități confesionale, deasupra identității naționale¹³, exemple elocvente în acest sens fiind cele ale națiunii ilire sau greco-catolice, în primul caz având un melanj între ortodocșii români, sârbi și greci. Drept urmare, ierarhia clericală sârbă a fost înzestrată, în 1690, cu așa-numitele privilegii ilire¹⁴, românilor ortodocși din Transilvania - supuși mitropoliei sârbești - fiindu-le impuși episcopi sârbi¹⁵.

Nu este așadar întâmplător că, odată înfiripată cristalizarea ideii naționale moderne, formarea unor biserici naționale autonome, ieșite de sub dependența ierarhiilor străine, a devenit o prioritate pentru mișcarea națională românească. Ideea restaurării instituției mitropolitane naționale a apărut odată cu triumful curentului

---

13 Nicolae Bocșan, *Solidaritate națională și separație bisericească în Banat și Transilvania în secolul al XIX-lea*, în „Anuar”. Facultatea de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca, an III, 1994-1996, p. 135-156 (În continuare: Bocșan, *Solidaritate*), p. 135.

14 Idem, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în *Etnie și confesiune în Transilvania: sec. XIII-XIX*, Editura Cele Trei Crișuri, Oradea, 1994, p. 96-99; Petru Bona, *Ortodoxismul graniței româno-bănățene*, Caransebeș, 1996, p. 72; Alexandru Pop, *Desbinarea în Biserica românilor din Ardeal și Ungaria (1697-1701)*, Editura Cartea Românească, București, 1921, p. 62-63; Gheorghe Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului până în pragul sec. al XIX-lea*, capitolul „Mutarea scaunului episcopal la Vârșeț”, Caransebeș, 1941, p. 162-183.

15 Vezi capitolul: Biserica sârbească, în: Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea metropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, 1900, p. 22-41; I.D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 149-150; *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 27. (În continuare *Mitropolitul Andrei*). Despre așezarea sârbilor în Banat, vezi: Silviu Dragomir, *Studii din istoria mai veche a românilor de pe teritoriul diecezei arădene*, Sibiu, 1917, p. 12-18; Policarp Morușca, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, 1927, p. 13-14; Petre Nemoianu, *Elementul de baștină în Banat*, în „Analele Banatului”, an II, fasc. 3, 1929, p. 1-5, cu referire la un paragraf din cartea lui Iovan Radonici, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris, 1919, p. V-VIII; Gheorghe Cotoșman, *Restaurarea Episcopiei Timișorului. Testamentul lui Șaguna visul bănățenilor*, Timișoara, 1935, p. 14-15.

național în bisericile românești, în legătură directă cu dorința de emancipare de sub autoritatea ecleziastică străină¹⁶ și ca unică formă de salvare a autonomiei confesionale și naționale. Reprezentanții iluminismului au susținut ideea mitropoliei naționale, bazându-se pe argumente de ordin istoric, național și canonic¹⁷. Curentul național a fost influențat de scrierile janseniste, galicane sau febroniene, care s-au bucurat de răspândire în mediul elităromânesc¹⁸. Evoluția spre biserica națională a constituit un fenomen general în epocă, prezent în întreaga Europă centrală¹⁹, exemplul românesc nefiind singular, întrucât popoarele vecine au parcurs evoluții identice.

Desigur, cum știm, procesul de restaurare a mitropoliei a traversat câteva etape ce au cuprins proiecte de unificare a bisericilor românești, apoi încercările repetate de emancipare de sub ierarhia sârbească și numire a unor episcopi români în diecezele în care populația majoritară era cea românească²⁰, eforturi care au culminat cu strădaniile depuse de Andrei Șaguna²¹.

16 Nicolae Bocșan, *Mișcarea pentru restaurarea Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania 1849-1855*, în *Grai maramureșean și mărturie ortodoxă*, coord. Iustin Hodea-Sigheteanul, Iustin Tira, Alexandru Moraru, Dorinel Dani, Editura Episcopiei Ortodoxe, Baia Mare, 2001, p. 181; Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 209-210. (În continuare: Hitchins, *Ortodoxie*).

17 Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Tiparul tipografiei arhiepiscopale, Sibiu, 1879, p. 111-113.

18 Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 87.

19 Nicolae Bocșan, *Separația ierarhică a Bisericii Ortodoxe Române de Biserica Ortodoxă Sărbă, 1864-1868*, în „Revista istorică”, an VII, nr. 3-4, 1996, p. 155-174 (În continuare: Bocșan, *Separația*), p. 155-156.

20 Mihaela Bedeccean, *Presa și bisericile românești din Transilvania (1865-1873)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, p. 56-66; Alexandru Moraru, *Biserică, națiune și cultură în istoria ortodoxiei românești din Transilvania în secolul al XIX-lea. Aspecte generale*, în *Biserică, societate, identitate. În onorom Nicolae Bocșan*, coord. Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Victoria Sima, Ion Cârja, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 96-98; Ladislau Gyémánt, *Lupta pentru instituirea episcopilor români în cadrul Diecezei ortodoxe din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *In memoriam Mitropolitul Andrei Șaguna 1873-2003*, coord. Mircea Păcurariu, Nicolae Bocșan, Ioan Vasile Leb, Alexandru Moraru, Ioan Chirilă, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, p. 325-326; Bocșan, *Solidaritate*, p. 139-144.

21 *Mitropolitul Andrei*, p. 36; Teodor Bodogae, *Lupta lui Andrei Șaguna pentru emanciparea Bisericii Române de sub jurisdicția celei sârbești*, în „Revista teologică”, an I, nr. 6, 1991, p. 30-31; Popea, *op.cit.*, p. 130-131; Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, vol. 1, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 191-206; Idem, *Ortodoxie*,

La jumătatea veacului XIX, demersurile românești au folosit cu succes noul raport de forțe din monarhie. Instaurând federalismul, Viena și-a reconsiderat atitudinea față de români²², iar Rescriptul imperial, din 25 iunie²³, anunța intenția împăratului de a înființa o mitropolie ortodoxă românească, coordonată de cea sârbească. Congresul deschis la 1 august 1864, convocat la Carloviț pentru alegerea patriarhului, a oferit românilor cadrul oficial de a proclama separația de ierarhia sârbească²⁴, cei 13 deputați români din eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț, refuzând să ia parte la actul alegerii²⁵. Totodată, deputații români au redactat un Memorand către Francisc Iosif și au prezentat în fața Congresului o Declarație oficială în acest sens²⁶.

---

p. 204; Andrei Șaguna, *Corespondența Vol. I/2*, ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 15.

22 Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 54-55, 64-65; Pușcariu, *op.cit.* p. 137-140; Dorel Viorel Cherciu, *Cadrul istorico-juridic la reînființarea Diecezei Caransebeșului în anul 1865*, în *Societate și civilizație în Banatul istoric. Cărașii prof. univ. dr. Ioan Munteanu*, coord. Camil Petrescu, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p. 240; Bocșan, *Separația*, p. 156; Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 179-180; Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Identitate și alteritate în biserica ortodoxă din Imperiul habsburgic. Separația ierarhică a bisericii românești de biserica sârbească*, în *Identitate și alteritate*, vol 2, coord. Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, p. 137; Bocșan, *Solidaritate*, p. 149; Simeon Reli, *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea în lumina unor acte și documente inedite din arhiva Casei și Curții imperiale din Viena*, în „Codrul Cosminului”, an IV, 1927, p. 449-561; Gheorghe Cotoșman, *Contribuții la istoria Banatului Timișan și al Severinului*, Craiova, 1943, p. 5-6.

23 Pușcariu, *op.cit.* p. 208-209.

24 Bocșan, *Etnie*, p. 173; Idem, *Evoluția ideii de națiune la românii din Transilvania și Banat (1840-1860)*, în „Revue de Transylvanie”, an I, nr. 1, 1991, p. 47; Idem, *Separația*, p. 158; Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie*, Editura România Press, București, 1999, p. 343-345; I.D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. 2, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 840-841; I.D. Suci, *op.cit.*, p. 184; „Concordia”, an IV, nr. 55, 9/12 iulie 1864, p. 220; nr. 58, 19/31 iulie 1864, p. 229-231; nr. 62, 3/14 august 1864, p. 245.

25 Bocșan, *Separația*, p. 161.

26 Declarația a fost prezentată de deputatul Vincențiu Babeș, la 5 august 1864. Vezi: I.D. Suci, R. Constantinescu, *op.cit.*, p. 841-843; Pușcariu, *op.cit.*, p. 226-237; Bocșan, *Etnie*, p. 178.

Scrisoarea imperială din 24 decembrie 1864 anunța restaurarea mitropoliei românești și numirea lui Șaguna pe scaunul mitropolitan²⁷.

Debutează, acum, o nouă fază, a separației propriu-zise, care a implicat etapele negocierilor, discutarea situațiilor concrete din teren²⁸. Temele în dispută au fost comunele mixte, reședințele episcopale, mănăstirile²⁹, fondurile și fundațiile. Tratatивele începute s-au derulat cu dificultate și fără rezultate vizibile, într-o primă rundă³⁰, deși s-a optat pentru o împărțire care să aibă în vedere câteva principii³¹, cea mai simplă situație fiind acolo unde existau parohii curate, românești sau sârbești, care treceau la diecezele respectivei naționalități. În privința fondurilor comune s-a ajuns la o înțelegere între părți, documentul, în 20 de puncte, plecând de la definiția comunei mixte, descrisă ca fiind acea parohie în care existau cel puțin 100 de credincioși aparținând unei naționalități și care, împreună, formau o comunitate bisericească. Fiecare parte avea dreptul să revendice împărțirea proprietății comune și să se alipească la biserica națională. Acele bunuri bisericești, mobiliare și imobiliare, care erau dovedite ca aparținând uneia dintre părți, nu trebuiau supuse împărțirii și reveneau de drept acelei nații. În ceea ce privește bunurile comune, de asemenea mobiliare și imobiliare, acestea urmau a fi împărțite, fiind luat în calcul numărul credincioșilor fiecărei părți. Clădirea bisericii

---

27 „Telegraful român”, an XII, nr. 101, 24 decembrie 1864/5 ianuarie 1865, p. 412 (1); nr. 102, 28 decembrie 1864/3 ianuarie 1865, p. 1-2; an XIII, nr. 22, 18/30 martie 1865, p. 3; nr. 26, 1/13 aprilie 1865, p. 3; „Concordia”, an IV, nr. 103, 24 decembrie 1864/5 ianuarie 1865, p. 1; an V, nr. 2, 7/19 ianuarie 1865, p. 5-6, nr. 5, 17/29 ianuarie 1865, p. 19; „Gazeta Transilvaniei”, an XXVIII, nr. 2, 6/18 ianuarie 1865, p. 6.

28 Paul Bruslanowski, *Despărțirea ierarhică a parohiilor din Banat între cele două mitropolii ortodoxe din Ungaria (Carloviț și Sibiu)*, în „Tabor”, an II, nr. 10, 2009, p. 15-16.

29 Vezi: Sentința Tablei Regești din Budapesta în procesul pentru împărțirea mănăstirilor, în: Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 230-291.

30 I.D. Suci, *op.cit.*, p. 187; Eftimie Murgu, *Scrieri*, ed. I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 503; Popovici, *op.cit.*, p. 282-285; Ștefan Pop, *La trecutul diecezei Caransebeșului*, Caransebeș, 1932, p. 3-4.

31 Este vorba despre „Proiectul de program al bărbaților de încredere români conchemați în anul 1864 la sinodul episcopesc carlovițean spre scopul unei grabnice, practice și drepte realizări a despărțirii ierarhice a românilor de sârbi”, din 6 octombrie 1864, elaborat de Mocioni și Babeș. Vezi Pușcariu, *op.cit.*, p. 359-368; „Concordia”, an IV, nr. 72, 6/18 septembrie 1864, p. 291.

rămânea majorității, cu obligația ca aceasta să acorde celeilalte comunități despăgubirea cuvenită, în următorii 5 ani. Până la ridicarea unei noi construcții, vechiul locaș adăpostea ambele comunități, alternativ, la fel urmând să se întâmple și în privința școlii. În funcție de limba în care erau tipărite și de modalitatea de achiziționare, cărțile bisericești ajungeau la comunitatea sârbească sau românească. Procesul de separație se considera definitiv încheiat atunci când despăgubirile erau achitate integral. Pentru ca procedura de separație să fie legală era necesar acordul majorității bărbaților ce au împlinit vârsta de 20 de ani, din cadrul fiecărei naționalități. Desigur, aceste reguli generale, convenite de comun acord, au fost aplicate cu particularitățile inerente, de la caz la caz.

Pentru demararea concretă a procedurilor de separație s-au format șase comisii mixte, termenul limită pentru depunerea cererilor de separare fiind luna februarie 1872. Ca instanță supremă au fost solicitate Tribunalul regal din Pesta și Tribunalul militar din Timișoara³².

Textul actului din 19 iunie/1 iulie 1871, încheiat la Carloviț între sârbi și români, conturează înțelegerea care stătea la baza procesului de separație³³. Semnarea „Învoielii” a însemnat un progres în procesul de separație, finalizându-se detaliile juridice pe baza unei înțelegeri amiabile între părți. Actul a ilustrat o simbioză între liberalism și naționalism, cu accent pe principiile egalei îndreptățiri și proporționalității. Aplicarea în teren a hotărârilor scrise și parafate oficial a întâmpinat însă dificultăți, a avut de surmontat obstacole și a creat tensiuni.

În privința tratativelor de separație din Sănnicolau Mare³⁴, punctăm câteva idei, conturând traseul pe care l-a urmat aici procesul de despărțire ierarhică.

Comunitatea ortodoxă românească este atestată din vechime. Menționăm doar că în secolul al XVIII-lea documentele de arhivă îi consemnează ca preoți pe Nicolae, Raica și Jivcu, nume cunoscute localnicilor, din care au provenit ulterior și alți preoți ai locului, până la finalul secolului trecut. Românii constituiau - demografic,

³² Bocșan, Popovici, *op.cit.*, p. 146.

³³ „Albina”, an VI, nr. 53, 30 iunie/12 iulie 1871, p. 2; „Federațiunea”, an IV, nr. 72, 4/16 iulie 1871, p. 285-286 (1-2); „Gazeta Transilvaniei”, an XXXIV, nr. 53, 7/19 iulie 1871, p. 1-2; „Telegraful român”, an XIX, nr. 55, 11/23 iulie 1871, p. 217-218 (1-2); „Speranța”, an II, nr. 15, 15 iulie 1871, p. 120-122 (4-6); „Familia”, an VII, nr. 26, 27 iunie/9 iulie 1871, p. 309.

³⁴ Procesul separației bisericești în Sănnicolau Mare a fost redat în paginile presei bănățene. Vezi: Mihaela Bedecan, *op.cit.*, p. 520-523.

la acel moment istoric - majoritatea. Locuitorii aparținând etniilor sârbă, germană sau maghiară au avut locuințele așezate în zone compacte, denumite astfel după etnia respectivă.

Biserica ortodoxă veche, folosită în comun de ambele etnii (români și sârbi, astăzi sârbească) avea hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu și a fost zidită între anii 1783-1787, sfințită de episcopul Timișoarei Petru Petrovici, ctitorii locașului fiind ortodocșii români, sârbi, macedo-români și greci, locuitori ai comunei. Tiparul arhitectonic este elegant, stilul baroc-vienez - o formă perimată a stilului bizantin și a celui romanic, cu adăugiri de origine macedo-românească. De altfel, este un stil care abundă la ortodocșii din Macedonia, Serbia, Banat și Ungaria. În exterior biserica are formă dreptunghiulară și se termină - la est - cu absida pentagonală, forma interioară fiind cea a crucii latine, cu brațul de vest în prelungire. La construcția clădirii s-a folosit cărămidă arsă, zidăria fiind tencuită, utilizându-se mortar de var, nisip și ciment. La acoperișul turnului s-a folosit tinichea galvanizată. Interiorul are împărțirea clasică: altar, naos și pronaos, altarul având forma poligonală, în 5 laturi. Pictura, datând din primul deceniu al secolului al XIX-lea, a fost executată de un pictor renumit al epocii, Arsenie Teodorovici, ajutat de ucenicul său Alexici, care a restaurat apoi lucrările în jurul anului 1840. Icoanele au fost lucrate la Viena, unde pictorul avea atelierul artistic. Aceasta este, așadar, sumara descriere a lăcașului care a ajuns „mărul discordiei” în comunitatea ortodoxă sânmicloșană. După câteva dezbateri locale pe tema separației, întâlnirile din 5/17 și 6/18 februarie 1873, de la Arad³⁵, au consemnat întreruperea discuțiilor în Sânnicolau.

Dificultățile create în procesul concret de separație ierarhică, în mai multe comunități mixte, l-au determinat pe episcopul Procopiu Ivacicovici să întocmească două adrese oficiale către Ministerul de culte și instrucțiune publică, datate 6 mai și 6 iunie 1873³⁶. Regăsim aici o înșiruire a comunelor³⁷ în care problemele nu erau încă rezolvate la acea dată, între care figurează și Sânnicolau Mare, cauza invocată fiind lipsa de cooperare a ierarhiei sârbe.

---

35 „Albina”, an VIII, nr. 25, 1/13 aprilie 1873, p. 2-3; „Lumina”, an II, nr. 17, 22 martie/3 aprilie 1873, p. 82-83 (2-3); nr. 18, 25 martie/6 aprilie 1873, p. 86-88 (2-4).

36 „Lumina”, an II, nr. 29, 3/15 iunie 1873, p. 146-147 (2-3).

37 Este vorba despre: Saravale, Cenadul Sârbesc, Iecica, Ciacova, Felnac, Chinezu, Mehala, Sânanđrei, Becicherecul Mic, Marghita Mare și, desigur, Sânnicolau.

Abia în toamna aceluiași an comisia pentru separație s-a deplasat la fața locului.

În perioada preseparație, în presă au apărut mai multe relatări despre problemele confesionale din Sânnicolau Mare. Prima dintre acestea era anonimă și data din 1866³⁸. Conform acesteia, situația era extrem de tensionată între cele două comunități ortodoxe. Întrucât învățătorul Svetozar a declarat apartenența la sârbi, românii l-au ales provizoriu, pe post de învățător, pe preotul Gheorghe Bunei, până la organizarea concursului și ocuparea catedrei de către un absolvent competent. Situația provizoratului a fost însă tulburată de protopopul sârbesc al Aradului, G. Nicolici, care a venit la Sânnicolau însoțit de învățătorul sârb Svetozar Macedonovics, pe care l-a prezentat ca suplinitor, cerându-i preotului Gheorghe Bunei să părăsească clădirea. Românii alertați au luat cu asalt școala, întregul episod sfârșind printr-o mare ceartă între cele două etnii. Pentru un verdict final s-a mers la judele suprem Bouțu unde, în final, soluția a fost dată în favoarea românilor, care au reușit să păstreze provizoratul lui Bunei pentru postul de învățător.

În 4 martie 1867 o comisie s-a deplasat în oraș, iar preotul ortodox român Gheorghe Bunei a trimis o corespondență „Albinei”, din care aflăm situația existentă în acel moment³⁹. Comisia îl avea ca președinte pe judele primar Ioan Botoș, iar în componență, de partea românească, pe avocatul consistorial Lazăr Ionescu și pe protopopul Șerban din Comloș, iar pentru sârbi, pe arhimandritul Bezdinului, Teofan Jivkovits și pe protopopul Georgiu Nicolici, din Arad. S-a început prin conscrierea locuitorilor, dar după puțin timp s-a declanșat cearta. Aceasta pentru că preoții sârbi au protestat în legătură cu numărarea mai multor familii de români, despre care susțineau că sunt de fapt greco-catolice și nu ortodoxe. Românii au ripostat, ceea ce i-a motivat pe sârbi să ceară schimbarea președintelui comisiei. Rezultatul „numărării” ortodocșilor arăta că existau 2.592 români și 1.526 sârbi. Problema separației a rămas însă nerezolvată. Prin Apelul din 28 august 1867, publicat tot în „Albina”⁴⁰, ortodocșii români din Sânnicolau Mare au anunțat înființarea unui fond bisericesc prin care aveau intenția să-i despăgubească pe coreligionarii sârbi. Soluția a fost agreată în

---

38 „Albina”, an I, nr. 49, 31 iulie/12 august 1866, p. 2.

39 Idem, an II, nr. 27, 5/17 martie 1867, p. 2-3.

40 Idem, an II, nr. 92, 20 august/1 septembrie 1867, p. 3.

condițiile în care biserica era proprietatea comună a celor două etnii, iar românii - fiind majoritari - se pregăteau să compenseze partea sârbească. Ca metodă pentru strângerea banilor se prevedea colectarea și apoi vânzarea de grâu, urmând ca banii să fie depuși în Casa de păstrare din Timișoara. S-a făcut de asemenea un apel public de donații către românii din comunele curat românești, către episcopii Ivacicovici și Popasu, chiar și către Șaguna, precum și către oricare binevoitor dispus să sprijine cauza și să contribuie, după putință, cu sume de bani. Pentru păstrarea evidențelor și gestionarea banilor se alegea un comitet din 5 persoane, condus de V. Bogdan. În final, „Apelul” preciza că dacă obiectivul propus nu se putea realiza, banii erau redistribuiți în scopuri naționale. Astfel, sumele venite din Transilvania mergeau la Reuniunea femeilor brașovene, cei proveniți din zona de vest urmau a fi direcționați la Asociația arădeană pentru cultura poporului român, iar cei strânși din sat trebuiau utilizați după dorința comunității locale.

Statistica din toamna lui 1871⁴¹, înregistrează 32 de comunități mixte⁴² ce așteptau deplasarea comisiilor în vederea legalizării separației ierarhice, între care și Sânnicolau Mare.

O nouă relatare ziaristică despre ortodocșii din Sânnicolau a apărut în iarna lui 1871⁴³. Comisia s-a deplasat în comună la 1 decembrie 1871. Deși s-a propus elaborarea unei noi statistici demografice, sârbii au refuzat să se prezinte pentru înregistrare. Plecând de la declarația acestora, că nu vor ceda biserica sub nicio formă, partea românească pretindea ca despăgubire suma de 30.000 florini și jumătate din toate bunurile comune. Oferta sârbilor a fost însă mult sub această cerere, pentru clădirea bisericii aceștia oferind doar 14.000 florini. Deși românii au coborât pretențiile la 24.000 florini, sârbii nu au urcat suma mai sus de 17.000 florini, prin urmare cele două părți nu s-au putut înțelege. S-a hotărât totuși desemnarea a două comisii locale care să consemneze cu exactitate numărul credincioșilor ortodocși aparținând celor două etnii și să încerce să intermedieze o înțelegere în vederea semnării Protocolului

41 „Speranța”, an II, nr. 19, 1 octombrie 1871, p. 150 (2).

42 Este vorba despre următoarele localități: Alibunar, Batania, Becicherecu Mic, Berecuția, Cenad, Cenadul Sârbesc, Checea, Chesinț, Chinez, Cubin, Denta, Dolove, Ecica, Timișoara Fabric, Felnac, Feniu, Gaiul Mic, St Georgiu, Herniacova, Iasenova, Mehala, Sânnicolau Mare, Mănăștur, Nădlac, Naidaș, Pecica, Pojejena, Saravale, Satul Nou, Tolvadia, Tornea și Vlaicovăț.

43 „Albina”, an VI, nr. 98, 28 noiembrie/10 decembrie 1871, p. 3.

de separație. Următoarea dată pentru deplasarea comisiei a fost stabilită în ianuarie 1872, când românii au declarat că vor deschide proces dacă nu ajungeau la semnarea Protocolului de despărțire ierarhică.

Separația definitivă la Sânnicolau Mare s-a realizat abia în 1895, când, prin sentința nr. 9161, Înalta Curte maghiară a dat câștig de cauză sârbilor⁴⁴. În procesul derulat atunci, românii sânmicloșeni au fost reprezentați în instanță de Vincențiu Babeș și Nestor Oprean, renumiți avocați, legați de comunitatea locală. Vincențiu Babeș⁴⁵ s-a născut la Hodoni, în 1821, în familia țăranului Gheorghe Crășmaru din Moșnița, dar a rămas orfan de tată din copilărie. Astfel, bunicul său Mitra Babeș l-a adoptat și i-a dat numele său. Cunoscut în zona Banatului ca și cărturar, având legături cu Dimitrie Țichindeal, atunci preot la Becicherecu Mic, Mitra Babeș și-a înscris nepotul la școlile din Timișoara, cu intenția de a-l face preot. Deși a urmat cursurile de teologie, Vincențiu Babeș a ales în final Facultatea de drept din Budapesta, devenind avocat, reputat om politic și intelectual, membru fondator al Academiei Române. A fost ales deputat în repetate rânduri în cercul electoral Sânnicolau. Nestor Oprean, născut la Nerău în 1857, a profesat ca avocat în Sânnicolau, unde a rămas până la sfârșitul vieții, fiind președinte al Departamentului local al Astei, delegat la Conferința Națională a P.N.R. din 1905, de la Sibiu și deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, la momentul Marii Uniri⁴⁶. În ciuda admirabilelor pledoarii, făcute de cele două personalități juridice, românii au pierdut biserica în favoarea sârbilor, primind ca despăgubire suma de 18.665 florini. Singura concesie a fost aceea de a mai folosi lăcașul pentru o perioadă de 5 ani, timp în care trebuiau să-și construiască propria biserică. În privința sesiilor parohiale și a celor trei cimitire, cele două comitete parohiale au hotărât, de

---

44 Gheorghe Sutac, Ion Samoilă, *Monografia Bisericii Ortodoxe Române din Sânnicolau. Mare, /Timișoara/, /2008/, p. 12-13.*

45 Vezi: George Cipăianu, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Editura Facla, Timișoara, 1980; Aurel Cosma jr. *Marele bănățean Vincențiu Babeș*, în „Luceafărul”. Revistă culturală, literară și artistică, an II, nr. 6, 1936, p. 291-293.

46 Mircea Vaida-Voevod, Gelu Neamțu, *1 decembrie 1918. Mărturiile ale participanților, votanți ai Marii Uniri. Documentar coordonat și păstrat sub vremuri, de către istoricul Ioachim Crăciun*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2018, p. 259; Ioan Șerban, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților Unirii: trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, 2003, p. 296.

comun acord, împărțirea terenurilor, precum și preluarea de către români a cimitirelor din Capul Satului și Bujac, iar de către sârbi a cimitirului din Sighet. Dreptul de înmormântare a fost susținut de ambele comunități pentru toate cele trei locuri de veci, cu mențiunea că toți credincioșii se vor supune taxelor fixate de comunitatea care deținea respectivul cimitir. Actul ce consfințește această Învoială a fost semnat de vicarul protopopesc Suetoniu Petrovici, din partea românilor și de Stefan Nagyvinszky, notarul comitetului parohial sârbesc.

Spre deosebire de situația comunităților care și-au soluționat problemele în mod pașnic, prin înțelegere, cu semnarea actului de *Împăcățiuine*, comunitatea ortodoxă din Sânnicolau Mare s-a aflat în cel de-al doilea tipar, în care problemele au fost rezolvate în justiție. De altfel, pentru această comună, s-a anticipat dificultatea realizării separației concrete, un proces anevoios, în care au cântărit mult și particularitățile locale.

Până în anul 1893, parohia românească de Sânnicolau a fost arondată Episcopiei Timișoara. În februarie acel an, în datele de 8, respectiv 13, s-au întrunit Comitetul și sinodul parohial, în prezența protosingelului Augustin Hamsea, ca reprezentant din partea diecezei Arad. Ambele organisme au decis, în unanimitate, să nu mai recunoască jurisdicția Consistoriului sârbesc timișorean, ca for competent în afacerile bisericești, revendicând arondarea la Episcopia românească de Arad. Declarația comună a comitetelor sânnicloșene a fost înaintată spre Guvern și Ministerul cultelor de la Budapesta, care - prin adresele nr. 10540, respectiv 401, din 1893, certifică primirea solicitărilor. În paralel, Consistoriul sârbesc timișorean apelează aceleași foruri guvernamentale maghiare, solicitând măsuri represive contra parohiei nesupuse. În 1896 ministerul a dispus, finalmente, arondarea parohiei române din Sânnicolau Mare la Episcopia națională arădeană, ca prim for superior enoria fiind plasată sub jurisdicția protopopului din Comloș.

Îndată după soluționarea scriptică a despărțirii ierarhice și averii comune, românii ortodocși încep demersurile pentru construcția lăcașului de cult. Comunitatea se organizează exemplar, la inițiativa elitei locale, preotul Suetoniu Petrovici, învățătorii Antonie Minișan, Gheorghe Farca, Maria și Atanasie Lipovan, avocatul Nestor Oprean, secondăți de un grup de meseriași și țărani mai înstăriți, care au lansat colecte pentru strângerea fondurilor necesare. În 1898 a fost achiziționat, cu 4.800 florini, terenul

intravilan pe care începe construcția bisericii, lot plasat la intersecția străzilor Calea lui Traian și Andrei Șaguna, în centrul urbei; coordonarea tehnică a lucrărilor a fost preluată de inginerul Rozvan. Piatra de temelie s-a pus la 8 septembrie 1898, în prezența protopopului de Banat-Comloș, Paul Miulescu. Materialele pentru construcție au fost cărămida arsă și tencuiala cu mortar de var și nisip. S-a ridicat, astfel, una din cele mai elansate, mai elegante biserici din acest colț de țară, un veritabil „măreț templu ortodox”, cum plastic l-a descris profesorul ieșean Simionescu⁴⁷. Planul bisericii este cruciform treflat, cu brațul posterior mai lung, în formă dreptunghiulară și cu absida altarului pentagonală - caracteristică, de altfel și bisericilor sârbești. La sfârșitul anului 1899 partea arhitectonică a construcției a fost finalizată. În ziua de 8 septembrie 1900 românii au părăsit definitiv biserica sârbească, la terminarea serviciului dumnezeiesc. Atunci, enoriașii, în frunte cu protopopul Miulescu, au venit în procesiune la biserica nouă românească, sfințită provizoriu pentru ca din acel moment să se poată celebra acolo slujbele dumnezeiești. Următorii trei ani au fost destinați finalizării interiorului, pictura pereților și bolților, sculptarea iconostasului, a tronurilor, construirea mobilierului interior și achiziționarea obiectelor de cult. Pentru acest scop, la începutul anului 1901 preotul Ioan Popovici a lansat un apel pentru o colectă publică. La înfrumusețarea locașului au fost angajați artiști celebri: arhitectul Ioan Alk, sculptorii Nestor și Iosif Busuioc - tată și fiu, auritorul Eugen Spang, pictorul Ioan Zaicu din Jimbolia. Costul total al lucrărilor, conform registrului parohiei, a fost de 68.500 coroane⁴⁸.

În privința cărților de cult, pe lângă cele achiziționate după separare, vom spune doar că din biserica sârbească românii au primit trei *Evangelii*, toate în limba slavă, două fiind tipărite la Moscova în 1751, respectiv 1786, aceasta din urmă având o notă în limba sârbă în care se menționează ieșirea românilor din biserica sârbească, la 8 septembrie 1900 și mutarea în biserica nou edificată, precum și datele esențiale ale procesului de separație.

---

47 I. Simionescu, *După doi ani. Sânnicolaul-Mare*, în Teodor Bucureșcu, *Eminescu în Banat. La Sânnicolaul-Mare*, Tipografia Alois Pirkmayer, Periam, 1928, p. 168-170.

48 45.000 coroane pentru construcția propriu-zisă, apoi sculptura 10.500 coroane, pictura 7.200 coroane, auritura 5.800 coroane. Vezi: Cotoșman, *Sânnicolaul-Mare*, p. 198.

Biserica românească a fost sfințită, de episcopul Aradului Ioan Papp, la marea sărbătoare din 8 septembrie 1903, primind hramul Nașterii Maicii Domnului. Solemnitatea a fost impunătoare, cu participarea întregii comunități ortodoxe române, în frunte cu un alai de călăreți în costume populare românești, cu brăuri și cocarde tricolore. Mai mult, la banchetul ce a urmat, toate cuvântările au fost rostite în limba română, stârnind reacția rapidă a autorităților statului. Prim preotul Hadfy a deschis cercetări pentru instigare împotriva ordinii statului și a dispus trimiterea în judecată a avocatului Nestor Oprean, ca președinte al comitetului de organizare, precum și a preotului Ioan Popovici și învățătorului Atanasie Lipovan, angrenați activ în organizarea manifestării. Întregul episod a fost relatat detaliat în presă; ziarul arădean „Tribuna”, din 19 octombrie 1904, deschide numărul cu acest eveniment, într-un amplu articol intitulat *Procesele noastre. Raport special*⁴⁹. În fapt, a fost un proces politic, finalizat cu verdictul de vinovăție, în urma căruia s-au aplicat amenzi și câteva zile de închisoare, fiecărui acuzat.

Merită amintiți, în câteva cuvinte, preoții comunității, prin efortul și strădania cărora ortodocșii români au traversat și împlinit întreaga rânduială a acestui îndelung proces de organizare. Preotul în timpul căruia au fost demarate lucrările pentru construcția bisericii locului a fost, cum am menționat, Suetoniu Petrovici. Născut în 1851, într-o familie de comercianți români, acesta a fost absolvent al teologiei arădene, hirotonit preot de episcopul Ivacicovici. Cariera sa a fost un periplu care a început la catedrala arădeană, la cancelaria consistoriului, apoi în comunitățile Șimand și Checea, pentru ca în deceniul 1889-1898 să slujească în parohia noastră. S-a distins printr-o păstorire deosebită, pentru care a fost ridicat la treapta de protopop.

Părintelui Petrovici i-a urmat Ioan Popovici, născut în 1869 în Vârșand, județul Arad, ca fiu de preot. Aceași educație teologică, aproape de casă, la Arad, la finalul studiilor căsătorindu-se cu Fișeșan Cornelia, fiica preotului din Pesac. Acolo s-a și stabilit, hirotonit de episcopul de Arad Ioan Mețianu și de acolo a venit paroh definitiv la Sânnicolau, în anul 1899. Foarte implicat în viața comunității, apropiat de credincioși, cărora le-a câștigat rapid respectul, părintele a fost participant activ la toate evenimentele naționale, fapt ce i-a atras adesea ostilitatea autorităților.

---

49 „Tribuna”, an VIII, nr. 198, din 19 octombrie/1 noiembrie 1904, p. 1-3.

În 1913 la Sânnicolau a fost numit al doilea paroh, tânărul absolvent de teologie și drept, Petru Fleșeriu. Născut în Comloșul Mic, în 1884, într-o familie de țărani, a fost aplecat spre învățătură din copilărie. Liceul l-a început la Sânnicolau, dar l-a finalizat la Brașov, unde a susținut examenul de maturitate. La terminarea facultății de teologie, rămâne în Arad, la cancelaria consistoriului, preluând și funcția de redactor al foii „Românul”. În paralel se înscrie și la facultatea de drept din Budapesta, continuată - după Marea Unire - cu un doctorat la Universitatea din Cluj. Și-a urmat prima vocație, cea de preot și după căsătorie a fost hirotonit în comuna Belinț. Rămâne aici doar un an, pentru ca în 1913 să fie transferat în comunitatea din Sânnicolau. A avut mereu un naționalism pe care l-a clamat fără sfială. Din acest motiv a fost eroul unui eveniment controversat. Cum știm, după 1918 Banatul a fost scurtă vreme sub controlul trupelor sârbești. Este perioada în care primpretorul plasei - Stoicici, în consonanță cu autoritățile politice, a emis ordinul Nr. 351 din 3 februarie 1919, prin care se dispunea pomenirea regelui Petru I al Serbiei în toate bisericile. Desigur, primul impuls al preoțimii române a fost acela de ignorare a deciziei. Amenințați cu temniță și închiderea bisericilor, majoritatea clericilor se supun ordinului. Nu același lucru îl va face tânărul paroh Fleșeriu, denunțat autorităților pentru atitudinea „recalcitrantă”. Chemat la ordin, preotul și-a înaintat demisia, menținându-și poziția și declarând că ordinul este anticanonice și antinațional. Salvarea a venit de la avocatul Nestor Oprean care, în calitate de președinte al comitetului parohial, a plasat actul „în așteptare”, în speranța retragerii sârbilor. Fleșeriu a fost pus sub pază militară și, într-adevăr, după instalarea administrației românești și-a reluat postul.

Comunitatea românească ortodoxă a avut aproape, de-a lungul deceniilor și alți preoți care, deși nu au servit direct locul, au fost legați de acesta prin origine. Amintim preoții Gheorghe Bunei și Aurel Raica, născuți sânnicloșeni, rămași atașați de vatra locală. Familia Raica a fost, de altfel, una dintre familiile locului din care au provenit mai mulți preoți; deschizătorul de drum Aurel Raica, a transmis mai departe vocația urmașilor săi: preoții Petru Raica, Adrian Raica, Ignatie Raica⁵⁰.

La 6 mai 1925, în Monitorul Oficial era publicată Legea și Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române. În anii

---

50 Cotoșman, *Sânnicolaul-Mare*, p. 165.

de după Marea Unire și până la această dată, președinții Comitetului, respectiv Consiliului parohial au fost aleși - conform statutului șagunian - de către sinod, respectiv adunarea parohială. Cele două posturi au fost ocupate, în cea mai mare parte a perioadei, de către Nestor Oprean și țăranul fruntaș Gheorghe Dogaru. După 1925 președintele celor două corporații bisericești a devenit conducătorul oficiului parohial, anume preotul Ioan Popovici.

Parohia ortodoxă românească a avut cor bisericesc, înființat în 1860, probabil de către un învățător, este de părere Gheorghe Cotoșman⁵¹. Din 1881 la conducerea corului s-a aflat învățătorul Antonie Minișan, secondat de Aurel Bunei, un negustor local, cu aptitudini muzicale. În cei peste 20 de ani, dascălul s-a dedicat acestei misiuni și a creat un prestigiu ansamblului muzical, nu numai în biserică, prin prestații permanente, ci și în nenumărate concerte și festivități artistice unde a fost prezent.

În 1902, pe atunci tânăr învățător, Atanasie Lipovan a înființat Reuniunea de cântări din Sân-Miclăușul Mare, cu sprijinul marelui susținător național avocatul Nestor Oprean, care a fost ales președintele Reuniunii. În 1905 au fost definitivitate Statutele asociației, fiind înaintate spre aprobare Ministerului, iar în 1907 reuniunea număra deja 45 de membri activi și o activitate remarcabilă, un repertoriu ce includea peste 40 piese de cor și 2 piese teatrale, pe lângă obișnuitele răspunsuri liturgice. Pe învățătorul Atanasie Lipovan îl regăsim elogiat ca dirijor al corului sânmicloșan în paginile presei vremii. Corul, sub bagheta sa, a făcut o impresie admirabilă la serbarea din cadrul Marii Expoziții Naționale de la Arenele Romane din București, deschisă în iunie 1906, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la urcarea pe tron a regelui Carol I⁵². Atunci, membrii reuniunii, împreună cu învățătorii Lipovan și Minișan au făcut o excursie pe Marea Neagră, până la Constantinopol. La fel, în rubrica intitulată *Cronica* din ziarul „Biserica și școala”, s-a scris laudativ despre concertul de la Timișoara, susținut cu ocazia Reuniunii învățătorilor ortodocși români din protopopiatele Belinț, Comloș, Lipova și Timișoara, în data de 17/30 august 1908. Aici formația corală din comuna noastră a prezentat un program care a cuprins 11 piese, din repertoriul românesc și internațional⁵³. O deplasare anuală, care a

---

51 *Ibidem*, p. 184.

52 „Calendarul Minervei”, București, 1907, an IX, p. 148.

53 „Biserica și Școala”, Arad, an XXXII, nr. 31, din 3/16 august 1908, p. 11.

ieșit în evidență, a fost pelerinajul la mănăstirea Hodoș-Bodrog, ocazia unor concerte artistice deosebite și foarte apreciate de cei prezenți. După retragerea învățătorului Lipovan, din anul 1919, conducerea dirijorală a fost preluată de învățătorul Gheorghe Ioanovici și pentru că în comunitate au fost înființate alte două coruri („Șoimii României” și corul gimnaziului), vechea formație corală își alege numele Corul „Doina”.

Am creionat, în câteva idei, un fragment din istoria unei comunități ortodoxe din această parte a țării, cu nădejdea că timpul va îngădui să aducem la lumină și alte materiale, din bogăția surselor descoperite.